

Začátek vnitřní cesty

Jan Dostal

Když vidím nebesa tvá, dílo rukou tvých, měsíc a hvězdy, kterým jsi dal jejich místa: co je člověk, že na něho pamatuješ, a syn člověka, že se ho ujímáš? (Žalm 8)

Chceme-li uvažovat o vstupu na vnitřní cestu, nemůžeme se dobře vyhnout otázce: Co je člověk? Jaké je jeho místo mezi ostatními bytostmi? Jaký je jeho vztah k Bohu? Teprve když si ujasníme, jaké je místo člověka ve světě, vyrovnáme se s řadou otázek, které by se asi od začátku stavěly do cesty našemu uvažování. Například: Má člověk vůbec právo usilovat o vyšší poznání? Není to nedostatek pokory? Není to pýcha? A je člověk vůbec schopen poznávat pravdivě nadsmyslové skutečnosti? A ještě další. Co je člověk? Obrátme na chvíli pohled k jiným pozemským bytostem. Všimněme si základního rozdílu mezi duševním životem člověka a zvířat. I zvířata mají duševní život, ale ráz duševního života je u každého zvířete předem dán. Ve stejné situaci se bude každý vlk chovat vždycky stejně jako jiní vlci, podobně každý zajíc nebo každá myš. Ze životopisu jednoho vlka pochopíme povahu každého jiného vlka. Typ duševního prožívání je každému zvířecímu druhu dán a zvíře nemá možnost jej měnit. Nemůže se duševně vyvíjet, nemůže na sobě pracovat.

Člověk není určen svým biologickým druhem. Přesněji: každý člověk je druhem sám pro sebe. Má svůj individuální životopis, z něhož můžeme pochopit jeho osobnost, z něhož však nemůžeme pochopit osobnost jiného člověka. V jeho duševním životě není předem „dáno“ skoro nic, musí se totiž všemu učit, ale právě tím aktivně vytváří svou osobnost. Už jako dítě se pracně učí vzpřímené chůzi a řeči. A každý další rok se musí učit nesčíslným dalším věcem, učit a zase učit. Jeho duševní prožívání, jeho schopnosti, jeho uplatnění v životě budou záviset na tom, čemu se naučil. Jak jiné je to u zvířete, které od chvíle, kdy dorostlo, umí všechno, co potřebuje k životu, protože - jak to vyjadřuje Johann Wolfgang Goethe - „je poučováno svými orgány“; tato moudrost, uložená v jeho tělesné organizaci, je ovšem zároveň omezením: zvíře si nemůže osvojit nic, k čemu je jeho tělesná organizace nepředurčila. Kdežto člověk se sice musí všemu učit, ale díky tomu má možnost se vyvíjet všemi myslitelnými směry, a to tak dlouho, jak uzná za vhodné. Mnoho lidí sice v dospělém věku už necítí potřebu na sobě pracovat, ale přesto platí, že vývojové možnosti člověka nejsou nikdy ukončeny. Proto také u člověka, který stojí před námi, nemůžeme nikdy vědět, kolik v něm ještě dříme nerozvinutých možností a vloh. *Člověk, tvor neznámý*, tak nazval svou knihu francouzský biolog Alexis Carrel. Každý člověk je vlastně „tvor neznámý“, každý v sobě chová i něco, co se dosud nezjevilo, ale co se může stát v budoucnu zjevným, pokud se o to on sám zasadí. Každý člověk v sobě chová vlohy, které ještě neměly příležitost se rozvinout.

Dalo by se to vyjádřit i slovy ruského filosofa Vladimíra Solovjeva, který za charakteristický znak člověka považuje mu vrozenou *touhu po dokonalosti*. I když si asi uvědomíme, že tato touha se projevuje viditelně především v mládí, kdežto později se až příliš často ztrácí! Všimněme si, jak se mladý člověk neobyčejně snaží nějak vyniknout, dosáhnout v určitém oboru co největší dokonalosti. Může to být některý obor řemeslný - truhlářství, elektrotechnika, kuchařství nebo obratnost v obchodní činnosti či sport. Ale může tu jít i o úsilí o zdokonalování v některém oboru duchovního života, úsilí, které si někdy klade náročné duševní cíle a které pak znamená dlouholetou a trpělivou práci na sobě. Zastavme se na chvíli u základních druhů takového úsilí. Ubírá se zpravidla jedním ze tří směrů.

Bývá to především snaha o získání co největší *vědecké odbornosti*, o co největší množství vědomostí, o co nejdokonalejší znalost určitého oboru lidských poznatků. Nebo to může být úplně jiného druhu, snaha o co největší *dokonalost uměleckou*; ten, kdo se rozhodl pro životní povolání pianisty nebo herce, usiluje o schopnost co nejdokonalejší interpretace uměleckých děl, a tím o schopnost co nej dokonalejší působnosti na lidská srdce. Ale existuje ještě jiný, velmi odlišný ideál dokonalosti: touha po náboženském prohloubení, a to zejména v tom smyslu, že se člověk snaží se *ztožnit svou vlastní vůli co nejdokonaleji s vůlí Boží*, být „co nejdokonalejším nástrojem Boží vůle“.

To, o čem zde mluvíme, nejsou malé, přízemní, zanedbatelné ideály. Jsou to ideály nesmírně významné pro život lidstva. Člověk, který se jimi dává vést, jim zpravidla musí zasvětit většinu sil svého života.

Na cestě za takovým ideálem prožívá nezdary, zklamání, zblouzení, musí pokaždé znova hledat správnou cestu a zápasit dále sám se sebou, aby se přiblížil tušené dokonalosti. Ale výsledky takového úsilí, které pak pozorujeme, nám mohou připomínat, jak obdivuhodné jsou možnosti člověka, a v každém případě si zasluhují naši největší úctu. Je opravdu třeba radovat se z toho, že tu jsou lidé, kteří dovedli ujit tak daleký kus cesty za určitým druhem dokonalosti.

A přece mají všechny ty uvedené ideály dokonalosti jedno společné: že člověk, který se k nim blíží, přitom zůstává ve své lidské podstatě, ve svém já, nezměněn. Nebo přesněji: nemění způsob svého duševního života, jenom zdokonaluje jednu jeho složku, zatímco ostatní složky zůstávají nedotčeny. Jednou je to poznání; a vědecké poznání, jak víme, k svému rozvoji nepotřebuje, aby se člověk současně měnil i ve svém citovém životě nebo ve svém jednání. Jednou je to souhrn uměleckých schopností, spjatý obyčejně s citovou intenzitou; a od houslisty, který dovede hluboce rozdechávat srdce posluchačů, přece jeho umělecká práce nežadá, aby zdokonaloval své myšlení nebo svou vůli. A obdobně je tomu dokonce i tehdy, když člověk koná obětavé skutky lásky ze zbožné oddanosti do vůle Boží. Ano, jistě, je krásné, pro existenci lidstva jistě významné, že uprostřed dnešní civilizace a jejího vybičovaného sobectví žijí takovíto lidé, musíme si samozřejmě přát, aby jich bylo ještě mnohem více. Ale je třeba si přece jenom také uvědomit, že právě takovíto nositelé ryziho, ušlechtilého, křesťanského bratrství nejsou ti, kteří by měli i schopnost odkrývat nové cesty například pro školní výchovu, nebo péči o mentálně postižené, nebo pro obdělávání půdy, nebo lékařství, nemluvě o nových podnětech v oblasti umění nebo pro sociální uspořádání společnosti. Jsou to představitelé milosrdenství a lásky, příklady sebeovládání a nezištnosti, ale jejich myšlení není s to najít lék proti materialistickým tendencím naší civilizace. Přes všechnu svou zbožnou odevzdanost nemají možnost pomoci lidstvu od rozkladu a sestupu k novému vzestupu. Bez nového, hlubšího poznání nemá dnes lidstvo perspektivu. Ale jak proniknout k takovému poznání?

Národy starověkých kultur si byly ještě vědomy, že nejdůležitější podněty pro pozemský život musí mít původ ve vyšším světě, že musí být darem bohů. Ale věděly rovněž, že tyto podněty by nemohly oplodňovat život lidí, kdyby tu nebyli jedinci schopní je přijímat. A věděly, že takoví jedinci musí být na poslání připraveni zvláštním způsobem, protože člověk, který má komunikovat s vyšším světem, musí od základu změnit, přetvořit svou pozemskou přirozenost, přizpůsobenou jinak životu ve světě smyslů, a vypěstovat v sobě určité nové vlastnosti a schopnosti. I tady šlo o vnitřní vývoj, o zdokonalování, ale o vývoj jiného druhu, než o jakém jsme doposud uvažovali: o proměnu v nejskrytější - šim nitru člověka, ale právě proto zasahující do všech vrstev duševního života a přetvářející je. Člověk se zde stával sám v sobě jinou bytostí. Co se při tom ve skutečnosti odehrávalo, to zůstávalo neúprosně střeženým tajemstvím mysterijních chrámů, o tom na veřejnost nepronikaly žádné zprávy. Běžná slova a běžné myšlenky by také asi vzbuzovaly jenom zkrácené představy o podstatě této vnitřní proměny. Ale protože byla obecně rozšířena představa, že lidé byli v dávné minulosti bytostmi mnohem méně porušenými než později, bližšími bohům, předpokládalo se, že školením v mystériích se vlastně obnovuje něco, co člověk během věků ztratil, že jde o nápravu něčeho, co se pozemským životem pokazilo. Vyjádřeno biblicky: Člověk byl původně stvořen k obrazu Božímu, ale když podlehl pokušení v ráji, pohasla záře jeho původní podoby a tím se mu zatměl výhled do světa duchových hierarchií. Místo toho začal vnímat vnější, smyslový svět. Má-li znovu prohlédnout pro zření nebeských hierarchií, musí v sobě aspoň do jisté míry obnovit ztracený obraz Boží, lidství, které by bylo v harmonii s Bohem. A tato znovunalezená vyšší lidská bytost, spřízněná s nadlidskými sférami, se musí ujmout vlády nad jeho duševním životem.

To bylo úkolem duchovního školení v mystériích. Vyvolení jedinci, u nichž se daly předpokládat potřebné vlohy, procházeli přísným školením, aby tak v sobě vypěstovali schopnost vnímat bytosti nadmyslového světa a přijímat od nich podněty. Přitom platila zásada, že se během školení museli plně a bezvýhradně podříditi pokynům svých učitelů-zasvěcovatelů, že se museli beze zbytku vzdát jakékoli osobní vůle, jakýchkoli osobních přání nebo ambic. Jenom ten, kdo se dovedl povznést nad všechno osobní, se mohl stát prostředníkem mezi bohy a lidmi.

Tak tomu bylo v předkřesťanských dobách. Od té doby se mnoho změnilo. Starověká mystéria propadala postupnému úpadku, urychlenému ještě skutečností, že si římský císařové vynucovali zasvěcení do vyšších tajemství, aniž na to byli připraveni. Ale hlavním důvodem úpadku bylo, že lidstvo se stávalo stále pozemštějším, že fyzická tělesnost byla stále hrubší a stále neúprosněji oddělovala vědomí člověka od duchových oblastí. Někdejší procedury chrámového školení přestávaly vést k předpokládaným výsledkům. Vyšší svět se uzavíral i před zasvěcovanými. A tak lidé na Zemi byli stále více zbavováni moudrého vedení shůry.

Poslední dvě tisíciletí přinesla tragické vystupňování a vyvrcholení tohoto vývoje. Dalo by se to naznačit slovy: božský svět přestal zasahovat do dění v lidském světě a lidé si zvykali na to, že musí

hospodařit na své planetě bez Boha. Perspektivy tohoto vývoje jsou čím dál zřetelnější. Lidé cítí, že došli až na kraj propasti, a ztrácejí naději v možnost dalšího putování, také nemají představu, kudy by se měli dát. Kde hledat zázračný prostředek, který by mohl zvrátit sestupný směr vývoje?

Ale i když v posledních stoletích skoro vymizely možnosti esoterního spojení s vyšším světem, i když se západní civilizace dostala až na kraj propasti, je třeba mít stále na paměti druhou, pozitivní stránku tohoto vývoje. Člověk, odloučený od božského vedení, dospěl postupně k jasnému vědomí o sobě samém, o své osobnosti, a k možnosti *svobodného rozhodování*. Je třeba přiznat, že člověk zatím své svobody využívá především k bezohlednému vykořisťování Země a druhých lidí; ale má přinejmenším možnost využít této svobody i k svobodnému rozhodnutí, že bude například hledat svou pravou podobu, tu, v jejímž světle kdysi vešel do existence, že bude hledat ztracený obraz Boží v sobě, a tím nový druh vnitřního spojení s nadsmyslovým světem. To je vážné rozhodnutí a otvírá před člověkem náročnou cestu. I dnes platí, že vědomá komunikace s nadsmyslovým světem vyžaduje proměnu duševního života od základu a ve všech jeho složkách. Ale cesta, po níž může člověk putovat za tímto cílem, má dnes poněkud jiné rysy než někdejší školení v mystériích. V čem?

Řekli jsme, že lidstvo se na jedné straně vzdálilo od duchovných oblastí, na druhé straně tím člověk získal vědomí o svém já a svobodu. Ryze abstraktní, teoretická úvaha by mohla na základě toho dojít k závěru, že nej schůdnější cestou k obnově obrazu Božího v člověku bude patrně odvrát od dosavadního směru vývoje lidstva a návrat zpět k prapočátku po téže cestě, po níž se člověk od něho vzdálil. Tedy vzdát se svobody, vzdát se individuálního vědomí a hledat vnitřně stav, kdy lidé ještě snili společný blažený sen v lůně Stvořitelově. Zní to logicky a svůdně. A existuje opravdu celá řada východních okultních návodů, které usilují o povznesení do vyššího světa potlačením jasného individuálního vědomí, tedy navozením jakéhosi transu. Ruku v ruce s tím se zpravidla objevuje princip přísného okultního vedení ze strany učitele a bezpodmínečné poslušnosti ze strany žáků. Obnovuje se tak něco z dávné minulosti lidstva. Takové obnovování minulosti v sobě ovšem chová vážná nebezpečí. Dnešní zhrublé fyzické tělo se proti takovému nadosobnímu prožívání staví na odpor, duševní organismus se musí násilně vyprošťovat z tělesných vazeb, tedy částečně se exkarnovat, a to znamená těžký ořes pro celou lidskou bytost. Může to vést i k těžkým duševním nebo zdravotním poruchám. Ale ještě závažnější důvod, proč nelze doporučit tento způsob návratu do minulosti, je právě ten, že takový postup popírá jakýkoli smysl vývoje lidstva. Celé dějiny se tak stávají něčím nesmyslným, pouhým zblouzením z pravé cesty, nebo dokonce jakýmsi nedopatřením Boha-Stvořitele, nepodařeným experimentem. Je třeba si položit otázku: Máme opravdu právo se domnívat, že Bůh se takto zmýlil, že se přepočítal ve svých tvůrčích plánech?

Jako křesťané to právo nemáme. Neboť jako křesťané bychom měli vědět, že už před dvěma tisíciletími došlo k reálné události, při níž se Bůh sám láskyplně spojil s lidstvem, s týmž lidstvem, které se od něho tak vzdálilo. Nejen že tím dal celým dějinám hlubší smysl, ale odhodlal se být od té doby bezprostředně účasten celého dalšího pozemského vývoje. Když lidé už nebyli schopni se mysterijním školením povznést vzhůru k Bohu, sestoupil Bůh k lidem, aby ho mohli znovu nalézt jiným způsobem a stát se jeho spolupracovníky. Co se tedy stane, když budeme toto ignorovat a budeme se pokoušet putovat zpátky k prapočátku, odbourat dějinné výdobytky mnoha a mnoha tisíciletí a spojit se s Bohem opět tam, kde bylo namístě ho hledat v předkřesťanských dobách? Stane se to, že nalezneme něco jiného, než jsme předpokládali. Budeme totiž hledat Boha tam, kde už není! Proto nemůžeme tímto způsobem najít toho Boha, který sledoval a sleduje lidstvo na celé jeho trnité cestě a chce člověka vést svobodou k lásce, který je dnes lidstvu dokonce blíže než kdy předtím, nýbrž dostaneme se do říše onoho významného ducha, který se důsledně odvrací od smyslového světa, protože jím pohrdá: jeho jméno je *Lucifer*! Člověk usilující luciferským směrem, tedy pryč od Země, pryč od všech problémů dnešního lidstva, se svým úsilím vědomě vyřazuje z celku lidstva a z jeho další dějinné pouti a odnímá mu své vlastní síly a schopnosti. I když si to asi neuvědomuje, umrtvuje sám v sobě síly lásky a soucitu. Vydal se na pouť za vlastním povznesením a vlastní spásou, ne za zdokonalením ve prospěch všech, ne aby prostředkoval mezi nadlidským a lidským světem.

V různých odstínech hnutí New Age se také setkáváme s tendencí odbourat, zrušit vědomí své individuality, prolomit mříže její omezenosti a hroužít se plánovitě ve společných meditacích do snícího kolektivního vědomí, někdy až do kolektivního transu. Na rozdíl od některých orientálních duchovních cest takové kolektivní snění patrně nemůže dovést člověka příliš daleko směrem k duchovnému světu, ale i tady jde o jednoznačnou negaci dosavadního vývoje lidského vědomí, který tu je označován výslovně za chybný, a o ignorování přítomnosti Kristovy v tomto vývoji.

Vnitřní cesta přiměřená naší době se nebude snažit smést ze stolu celé dějiny. Ani se nebude snažit odvrhnout drahokam z koruny Lucifery, lidské já, nýbrž pokusí se jej přetvořit, obrousit jeho ostré, zraňující hrany a vybrousit jej do podoby otevřené, prosebné číše, pozvednuté k božskému světu - do podoby grálu. To je cíl moderní esoteriky. Ne osobní blaženost, ne pouhá sobecká snaha o duchovní

zážitky, nýbrž *cesta za zdokonalením vlastní bytosti ve prospěch ostatních*. Právě proto, že toto je základní zaměření moderního duchovního úsilí, mohou z něho plynout i obnovující, očistné podněty pro lidskou kulturu a civilizaci, pro výchovu, lékařství, zemědělství, architekturu a další obory.

Jelikož tato cesta v zásadě akceptuje dnešní vývojovou situaci lidstva, nemá v ní už duchovní učitel úlohu neúprosného duchovního velitele, nýbrž je *rádce a přítelem*, který respektuje plnou svobodu žáka a z bohatství vlastních duchovních zkušeností je ochoten radit, pomáhat, sledovat a doporučovat další směr úsilí. Je například také jeho samozřejmou povinností, aby vůči žákovi *odůvodnil* každý pokyn, který mu dá. Žák musí vědět, co dělá a proč to dělá. Přitom postupuje jenom tak rychle a tak daleko, jak to odpovídá jeho vlastní vůli. *V dosavadních dějinách esoterního úsilí je to převratná změna*. Z této změněné úlohy duchovního učitele vyplývá i to, že v počátcích okultního školení žák nepotřebuje jeho osobní přítomnost, že může vycházet z obecných pokynů, zveřejněných například knižní formou. „Kniha nastupuje na místo učitele,“ říká Rudolf Steiner.

Ale ani dnes nepřestává platit, že vyšší svět se může člověku zjevovat jenom v té míře, v níž se člověku podaří jistým způsobem přetvořit sebe sama. Vyjádřeno duchovědnou terminologií: přetvořit své já a silou svého já své astrální tělo, zharmonizovat jeho zmateně proudící substanci, získávat vládu nad tím, co se v něm odehrává. Teprve touto harmonizující sebevládou se mohou postupně probouzet k životu orgány vyššího zření, do té doby tísněné, svírané a znetvořované chaosem běžného duševního života.

Jestliže se tedy někdo odpovědně rozhodne na sobě pracovat, aby se zdokonalil ve prospěch lidstva, jak by měl vypadat *začátek jeho vnitřní cesty*? Už tento začátek musí naznačit základní směr nastoupené cesty, už v něm musí být naznačen znatelný, radikální odklon od obvyklého, dnes tak duchaprázdného postoje k životu a světu. Protože se obecně vžitý postoj k životu a světu v různých dějinných obdobích mění, je pochopitelné, že se mění i počáteční požadavky na člověka, který se rozhodl pro důslednou vnitřní práci na sobě.

Představme si například, jak jiné byly vnitřní předpoklady začínajícího žáka ve středověku, v dobách takzvaného křesťanského zasvěcení. Tehdy se k takové cestě odhodlávali většinou mimořádně zbožní mladí lidé. Co bylo základním požadavkem, který na žáka kladl učitel? „Chceš-li poznat skrytá tajemství světa,“ tak asi k němu hovořil, „je třeba, abys prohlédl, jak bezcenná je všechna světská učenost a moudrost, kterou sis až doposud vydobyl. Musíš být ochoten se jí cele vzdát, musíš umět zapomenout na všechno, čemu ses až dosud naučil. Duchovědně se musíš stát naprosto chudým, aby se ti mohla zjevit vyšší moudrost.“ Žák se uchýlil do samoty, daleko od lidí, a v této odloučenosti se musel snažit přistupovat ke všem věcem a bytostem světa tak, jako by se s nimi nebyl ještě nikdy setkal, jako by o nich nebyl ještě nikdy slyšel. Musel se změnit vnitřně v dítě, aby mohl začít poznávat svět znova, úplně jiným způsobem. Vlastnost, kterou takto v sobě pěstoval, bývala označována výrazem „sancta simplicitas“, „svátá prostota“. Ona byla tehdy východiskem pro všechna další duchovní cvičení. Dnes jsou duševní okolnosti pro vstup na stezku poznání jiné. Člověk usilující o vědomé spojení s duchem nemá zpravidla možnost opustit prostředí civilizace. A úsilí o středověkou „svátou prostotu“ by mu asi přivodilo nejtěžší konflikty s jeho okolím. Patrně by s touto prostotou ani nemohl existenčně obstát. Patrně by se mu také na začátku cesty ani nepodařilo oprostit se od všech nesčetných myšlenek a představ o světě, přijatých výchovou v rodině a škole. Moderní iniciace se proto nesnaží potlačit hned na začátku cesty dosavadní žákovy zkušenosti a úsudky o světě, nýbrž chce zvláštním způsobem podnítit jejich postupné přetváření. K tomu však dnešní člověk potřebuje jednu základní vlastnost, kterou kulturní vývoj posledních století citelně vymýtil z lidských duší: *schopnost úcty*. O tu nemusel středověký žák nijak pracně zápasit, ta byla pro něho jakožto zbožného křesťana ještě samozřejmá. Dnešní mladý člověk je od dětství podněcován mnohem více ke kritičnosti než k úctě. Ale s vyšším světem nelze vejít vědomě ve styk bez úcty, prostě proto, že kritický postoj k světu člověku brání, aby pochopil, že tu je něco vyššího než on. A tak se východiskem moderního esoterního školení stává to, co Rudolf Steiner ve své základní knize o poznávání vyšších světů nazývá „stezkou úcty“.

„Jisté základní naladění duše musí tvořit začátek. Duchový badatel nazývá toto základní naladění *stezkou úcty*, devoce vůči pravdě a poznání. Jen kdo má tuto základní náladu, může se stát okultním žákem. Kdo má zkušenosti v této oblasti, ví, jaké vlohy je možné pozorovat už v dětství u těch, z nichž se později stanou okultní žáci. Jsou děti, vzhlízející s posvátným ostychem k jistým osobám, jež uctívají. Mají před nimi úctu, jež jim v hloubi srdce zakazuje, aby v sobě daly vzejít jakékoli myšlenky obsahující kritiku, opozici. Z takových dětí vyrůstají jinoši a dívky, jež pociťují jako něco blahodárného, mohou-li vzhlízet k

něčemu s úctou. Z řad těchto mladých lidí pochází mnoho žáků vyššího poznání. Jestliže jsi někdy stál před dveřmi uctívaného muže a jestliže jsi při této své první návštěvě pocítil posvátný ostych, abys stiskl kliku a tak vešel do pokoje, jenž byl pro tebe .svatyní1, projevil se v tobě cit, který může být pro tebe zárodkem tvého pozdějšího žakovství v okultismu. Pro každého člověka je štěstím, když v době dospívání nese v sobě takovéto city jakožto vlohy. Nevěřme, že takové vlohy jsou zárodkem k tomu, aby někdo měl sklon se slepě podřizovat a otročit. Z počáteční dětinné úcty k lidem se později stane úcta k *pravdě a poznání*. Zkušenost učí, že nosit hlavu zpříma dovedou nejlépe ti lidé, kteří se naučili uctívat tam, kde úcta je namístě. A namístě je všude, kde vyvěrá z hloubi srdce.“

Stojí za to si vyzkoušet sebezpozorování, že kritickým rozpoložením se člověk skutečně uzavírá před novými poznatky. Chová-li například vůči druhému člověku myšlenku, že je ješitný, zastírá mi tato myšlenka jakékoli další poznatky o něm. Nejhorší je, že jsme už tak přivykli stálému kritizování, že si často ani neuvědomujeme, že kritizujeme. Právě *na toto stálé, skoro samovolné kritizování je třeba v první řadě upřít pozornost*. Dojdeme tím k mnoha zajímavým objevům. Možná, že tím přijdeme mimo jiné na to, že většina našich kritických myšlenek a výroků je v podstatě *zbytečná*: svět je nepotřebuje a světu tím nepomůžeme. Stojíme-li ve frontě před samoobsluhou a hubujeme na pomalý postup, způsobený tím, že v obchodě je jenom jedna pokladní, sice si takovými slovy ulevíme, ale pro svět nemají jakýkoli význam. Kdybychom se, jak navrhuje Rudolf Steiner, místo abychom se poddávali vlastní netrpělivosti, při takovém čekání pokusili o nějaké zajímavé pozorování, vykonali bychom tím něco pozitivního. Stejně zbytečné pro svět je každé pomlouvání třetí osoby v rozhovoru. Ale stejnou ztrátou času a překážkou vnitřního vývoje bývají i kritické myšlenky o druhých, které nevyslovíme nahlas. - Je také důležité si všimnout, že kritika míří skoro vždycky jenom k něčemu povrchovému, do očí bijícímu, to jest *k účinkům, skoro nikdy ke kořenům zla*. Jakmile začneme odkrývat i příčiny kritizovaných jevů nebo vlastností (čím to je, že někdo je takový nebo onaký, které životní události k tomu přispěly?), začínají se nám jevit mnohem méně zavrženíhodnými, neboť se začínáme vžívat do situace těch, které jsme předtím kritizovali, chápat je, soucítit s nimi. Najednou se nám ztrácí dřívější jistota, že „toto je správné“, „toto je nesprávné“, místo toho si uvědomujeme složitý běh osudu druhých lidí a chápeme, jak laciné byly naše úsudky a jak málo v nich bylo skutečného poznání. Svou kritikou jsme se vlastně skutečnému poznání vyhýbali! - A ještě něco je dobré si uvědomit. Kdykoli kritizujeme, stavíme se nad kritizované lidi, zařazujeme se jakoby do odděleného světa spravedlivých, poctivých, moudrých, kteří jsou zřetelně odlišeni od „těch druhých“. Ale není to iluze? Skoro vždycky bychom totiž mohli najít aspoň *stopu kritizovaného nedostatku i v sobě* - možná ne tak výrazně, ne tak nápadně - ale kterýpak nedobrý sklon je nám při skutečném sebezpozorování úplně cizí? Ve chvíli, kdy takovou nedobrou vlastnost objevíme i v sobě, kdy můžeme namířit kritiku sami proti sobě, zmírní se rázem kritický osten proti druhým. Spíše se začneme cítit s nimi solidární, asi jako lidé postižení touž nemocí.

Pobídka k tlumení kritičnosti a k pěstování citu úcty nás ovšem nemá zbavovat *soudnosti a rozlišovací schopnosti*. Máme-li úctu k pravdě a poznání, musíme ji popřípadě mít i k tomu poznatku, že někdo je ješitný. Připusťme, že i to může být někdy skutečný poznatek. Ale dobereme-li se někdy takového „kritického“ poznatku a nechce-me-li se tím uzavřít před dalším a hlubším poznáním, je třeba, abychom v sobě tím spíše dovedli vzbudit úctyplný poměr k tomu, koho kritizujeme. To není snadné. Představa poznání nedostatku nám v tom totiž ustavičně brání. Vyžaduje to od nás opravdový vnitřní zápas. Musíme se zajímat o příčiny toho nedostatku, a tím vůbec o životní příběh dotyčného člověka. Tím se jednak zmírní naše kritičnost, jednak - vedeni takovým zájmem - budeme schopni odkrývat i jeho další, do té doby neviděné vlastnosti, možná svrchovaně pozitivní. A tak se propracujeme až ke skutečné úctě k němu.

Ano, to je nepohodlné, strašně nepohodlné! Ale což máme právo se nezajímat o druhého člověka? Jenom takovým zájmem se blížíme k pravdě, jenom ze zájmu může vyrůst úcta tam, kde předtím bujela kritika.

Uvažujeme zatím o úctě v okruhu obyčejného života. Ale co platí pro obyčejné pozemské poznání, platím tím spíše pro skryté, vyšší poznání.

Ten, kdo si nepřináší už z dětství onu vzácnou vlohu k úctě - a to je jistě většina z nás - musí o úctu trpělivě, soustavně a energicky usilovat:

„Kdo se chce stát okultním žákem, musí se proto energicky vychovávat k náladě devoce. Ve svém okolí, ve svých prožitcích musí všude vyhledávat to, co mu může vnuknout obdiv a vztah úcty. Po- tkám-li člověka a kárám-li jeho slabosti, připravuji se o sílu k vyššímu poznání; pokouším-li se zahloubat se láskyplně do jeho předností, sbírám takovouto sílu. Žák duchového poznání musí mít ustavičně na paměti, aby dbal tohoto návodu. Zkušený okultní badatelé vědí, za jakou sílu vděčí okolnosti, že hledí všude a vždy znova na to, co je ve věcech dobrého, a zdržují se odsuzujícího úsudku. To však nesmí zůstat vnějším životním pravidlem. Musí to ovládnout naše nejnvtitnější duševní prožívání. Je v moci člověka, aby se sám zdokonaloval, aby se časem úplně proměnil. Ale tato proměna se musí uskutečnit v nitru jeho duše, v jeho myšlenkovém životě. Nestačí, že navenek dávám svým chováním najevo úctu k určité bytosti. Musím mít tuto úctu ve svých myšlenkách. Okultní žák musí začít tím, že do svého myšlenkového života přijme devoci. Musí dbát na myšlenky neúcty, odmítavé kritiky ve svém vědomí. A musí přímo usilovat, aby v sobě choval a opatroval myšlenky devoce.“

To je nový a velmi závažný aspekt celé věci.

Je tedy třeba dbát na *myšlenky* neúcty ve svém vědomí. A to je zase něco, co si za obvyklých okolností vůbec neuvědomujeme. Vždyť způsob, jak nás škola seznamovala se světem, vyplynul v podstatě z neláskavého, cynického vztahu k světu. Když jsme se učili fyzice, chemii, přírodopisu, měli jsme sotva někdy u nějakého poznatku dojem: to je něco krásného! Skoro všechno, o čem k nám mluvili učitelé, se nám jevilo jako něco nám lhostejného, nezajímavého, jako něco, bez čeho bychom se byli ochotně obešli. Ale není už takováto lhostejnost vůči poznatkům rouháním proti světu? Není nedbání krásy světa jeho znevažováním? Není zážitek nezajímavosti svědectvím o zaslepenosti? Tak jsme se už od dětství učili bezcitnému, neuctivému vztahu k celé oblasti poznání.

Ve škole jsme se také učili myslet *závodním tempem*, docházet co nejrychleji k požadovaným výsledkům. Už proto se naše myšlenky nemohly blížit věcem opatrně a vnímavě, nýbrž bezohledně a necitlivě. A jak víme, učili jsme se vždycky výhradně to, co nám bylo uloženo. Když jsme se v zoologii učili o některém zvířeti, vstúpili jsme si jenom to, z čeho jsme měli být zkoušeni. Netoužili jsme pozná* >i více. Ani jsme si nepřipouštěli, že by snad bylo možné získat o pri slušném zvířeti ještě jiné, zajímavější, podstatnější poznatky. To byla známka, že naše myšlenky se neotvíraly směrem k dalšímu poznání, naopak, uzavíraly se před ním. Naše poznatky byly pokud možno os tře ohrazené, hotové, nepřístupné proměně nebo růstu. Takové jsou myšlenky 20. století, postrádající složku úcty. Ale jimi pochopíme leda všední, nejméně zajímavé stránky věcí, nikdy ne to, co je v nich cenné, krásné, vznešené nebo posvátné. Pro vyšší poznání bude třeba, abychom v sobě začali pěstovat myšlenky prodchnuté úctou. Jenomže víme vůbec ještě, jak takové myšlenky vypadají, čím se vyznačují? Na rozdíl od těch obvyklých?

Mohli bychom si to naznačit představou *hmatového vnímání*. Chceme-li rozpoznat vlastnosti povrchu nějakého předmětu hmatem, tedy víme, že nesmíme předmět prudce uchopit, musíme se ho zlehka, jemně a mírně dotýkat, jenom tehdy nám prozradí, jaký je jeho povrch. Rudolf Steiner připomíná, jak významný je rozvoj hmatového smyslu ve výchově. Děti by měly mít množství příležitostí k hmatovému prožitku věcí, měly by se hmatem seznamovat s různými druhy dřeva, listů, textilií atd. Rudolf Steiner dodává, že takováto péče o *hmat* vede u dítěte k přirozenému rozvoji *zbožnosti*. Člověk, který je zvyklý vnímat svět hmatem, bude se blížit k věcem i lidem bezděčně s úctou.

Myšlenky prostoupené úctou jsou jako citlivé dlaně, dotýkající se opatrně svého předmětu, s vědomím, že všechno, co poznáváme, je prozatímní, částečné, nehotové, že každá věc chová hlubiny, k jejichž pochopení musíme teprve dorůst, že za všedním povrchem věcí, který se naskýtá prvnímu pohledu, je snad skryt obsah docela jiného druhu, který nám teprve prozradí jejich vnitřní hodnotu, jejich zastřenou krásu, jejich posvátnost. Takové je rozpoložení, s nímž žák vyššího poznání má putovat světem, s nímž přistupuje k věcem, aby se mu mohlo zjevit něco z jejich tajemství. Člověk, který si osvojuje city úcty a devoce, proměňuje tím, jak píše Rudolf Steiner, i barvy své aury. Místo agresivních barevných odstínů oranžových a hnědočervených se v ní objevují odstíny zbožné vnímavosti - odstíny nafialovělé a fialové.

Pro moderního člověka - a takovými jsme patrně všichni - ovšem k takové proměně duševního života nestačí všeobecné odhodlání, že bude od nynějška v sobě pěstovat úctu. I práce na sobě má svá pravidla a vyžaduje soustavné cvičení. Jak je možné cvičit náladu úcty? Rudolf Steiner nastiňuje velmi prosté cvičení - dalo by se také říci: životní pravidlo - které se může stát jakýmsi konkrétním začátkem práce na sobě. Není to nic tajuplného, nic ohromujícího, nic senzačního. Ale odhodlá-li se člověk k tomuto cvičení, bude-li se mu věnovat s patřičnou energií a vytrvalostí, zjistí, že je právě tak účinné, jako je prosté. Jde o pouhých několik minut, ale výtěžek takové krátké chvíle proniká postupně do celého ostatního života. Žák zde může poprvé zakusit něco, co bude platit i pro všechna další cvičení, pro všechny meditace, jimiž se

budují vnitřní smyslová ústrojí. Jde o jakési základní pravidlo okultního vývoje, na které poukazuje i evangelium slovy: „Království nebeské je jako kvásek, který žena zadělala do těsta a který pronikne celé těsto“ (Mt 13,13). Právě takovým drobným kváskem je i zmíněné cvičení, tak nenápadné, že i mnoho čtenářů Steinerovy základní knihy o poznávání vyšších světů je až příliš často přehlédne. V čem spočívá toto cvičení?

„Každá chvíle, kdy usedneme, abychom si povšimli ve svém vědomí, kolik odmítavých, odsuzujících, kritických úsudků o světě a o životě v nás vězí - každá taková chvíle nás vede blíž k vyššímu poznání. A budeme stoupat rychle výš, když v takových chvílích naplníme své vědomí pouze myšlenkami, jež nás naplňují obdivem, uznáním, úctou vůči světu a životu. Kdo má v těchto věcech zkušenost, ví, že v každé takové chvíli se v člověku probouzejí síly, které jinak zůstávají v dřímajícím stavu. Právě *tím* se člověku otvírají duchové oči. Začíná tím vidět kolem sebe věci, které dříve neviděl. Začíná chápat, že dříve viděl jenom část světa, který ho obklopuje. Člověk, který před něj předstoupí, ukazuje mu nyní úplně jinou podobu než předtím. Zachováním *tohoto* životního pravidla sice ještě nebude s to, aby například už viděl to, co bývá popisováno jako lidská aura. Neboť k tomu je potřebí ještě vyššího školení. Ale právě k tomuto školení může postoupit, prošel-li předtím *energickým* školením v devoci.“
Co má člověk podle tohoto návodu konkrétně dělat?

Za prvé: Usednout! To znamená vymanit se z běžných povinností, starostí, z denního spěchu a neklidu. Úctu v zásadě nevypěstujeme, budeme-li na ni myslet jenom cestou do zaměstnání, ve frontě před obchodem nebo podobně.

Za druhé: Je třeba usednout s jistým cílem, s předsevzetím, že si uvědomíme, jak jsme zatím daleko od úctyplného vztahu k světu. Máme provést jakousi malou inventuru svých nevraživých, odmítavých úsudků o světě - ke komu chovám antipatii, jakých špatných vlastností si rád všímám na lidech, k jakým civilizačním, hospodářským, politickým jevům se chovám odmítavě?

Za třetí: Nejde o to se nyní nad sebou trápit, vyčítat si svou kritičnost, nýbrž v návaznosti na uvedenou inventuru učinit hned i první krok k jinému druhu vnitřního rozpoložení: probudit v sobě představy, jež nás naplní - aniž bychom se o to museli křečovitě snažit - úctou a obdivem. Může to být východ slunce, kniha, kterou čteme, představa některého člověka, vůně květiny, jarní obloha nebo gotický chrám - důležité je, abychom na chvíli intenzivně pocítili, že je ve světě mnohé, co si zaslouží naše uznání. A aby to nebylo jenom suché konstatování „toto si zaslouhuje obdiv“, ale abychom v sobě měli dostatečné duševní uvolnění, aby tato *myšlenka* v nás vyvolala i vlnu *citu*.

Za čtvrté: Je třeba vědomě ukončit celé cvičení, odtrhnout se od něho a jít za svými denními povinnostmi, s důvěrou, že „kvásek“ bude dále působit.

Na citovaném úryvku máme i příležitost uvědomit si charakteristický způsob, jak se na nás Rudolf Steiner obrací. Všimněme si, že vůbec neříká, jak často máme toto cvičení provádět, ani v které denní době, ani jak dlouho. Všechno je ponecháno našemu svobodnému rozhodnutí. A to je nesmírně důležité. Vstup na stezku vyššího poznání musí být aktivním projevem našeho já. My sami musíme procítit, jak velice potřebujeme posílit schopnost devoce v sobě, nebylo by na místě, abychom tady jednali podle cizí vůle. Je to něco, co by pak mělo platit i pro další kroky na stezce poznání: člověk by měl - zejména v prvních letech - cvičit ze skutečné vnitřní potřeby, ne podle abstraktního plánu, ne z pocitu povinnosti, neměl by se k ničemu nutit. Pokaždé, když usedne k práci na sobě, měl by vědět, proč to dělá, měl by to *chtít* dělat, a měl by to tedy dělat s vnitřní radostí, rozhodně ne se zařatými zuby. Jako je pro moderního člověka důležité pečovat o tělesné uvolnění, aby tím odstraňoval škodlivé vlivy civilizace v tělesné oblasti, stejně je třeba pečovat na stezce poznání o duševní uvolnění; pro nás moderní lidi to nebývá vůbec snadné, ale jenom ve stavu vnitřního uvolnění se může duše přetvářet a spojovat se vnímavými vnitřními orgány s nadsmyslovou realitou.

Co se děje s člověkem, když se nějaký čas věnuje uvedenému cvičení?

„Tiše a vnějším světem nepozorován vstupuje okultní žák na ‚stezku poznání‘. Není třeba, aby si kdokoli na něm všiml nějaké změny. Koná svoje povinnosti jako dříve; obstarává své záležitosti jako předtím. K proměně dochází výlučně u vnitřní stránky duše, jež je skryta před vnějším okem. Nejprve ozáří všechny vnitřní život člověka ona jediná základní nálada devoce vůči všemu vpravdě úctyhodnému. V tomto *jediném* základním pocitu nachází celý jeho duševní život svůj střed. Jako slunce oživuje svými paprsky všechno, co žije, tak u žáka duchového poznání oživuje úcta k světu všechny pocity duše.“

To by tedy měl být základní vnitřní předpoklad pro jakýkoli pozdější vnitřně poctivý styk s vyšším světem. V *citové* oblasti se úcta bude stávat stále zřetelněji „slunečným centrem“. Člověk ji bude prožívat jako

prosvětlující a oživující skutečnost ve svém citovém životě, zatímco kritičnost a odsuzující vztah k okolí ochromují jeho duši a umrtvují její živou pohyblivost. V centru jeho bytosti se rozzáří slunce úcty. - Ale řekli jsme, že úcta musí pronikat i do jeho *myšlení*. Tam se bude projevovat poněkud odlišně než v oblasti citu. Myšlenky provanuté úctou budou nabývat dříve nepoznané otevřenosti. Nebudou se snažit zmocňovat se poznatků násilím, ale stanou se světelnými číšemi, obrácenými prosebně vzhůru, v trpělivém očekávání, do světa pravdy a nekončícího poznání. A člověk bude vědět, že čím závažnější bude některý poznatek, tím hlubší úctu bude potřebovat k jeho přijetí. Nad sluncem úcty v lidském srdci se bude otvírat úctyplná číše chápacího myšlení směrem k vyššímu a stále vyššímu poznání:

Ale úctou se postupně promění celý životní postoj člověka vůči okolnímu světu a ostatním lidem. Dotud se patrně snažil, aby ve světě prosazoval sám sebe, své zájmy a své schopnosti. Úcta ho povede k tomu, že bude stále více toužit, aby se mohl světu darovat, aby mohl sám sebe přinášet světu v oběti. To je něco, co se může uskutečňovat v rodině, v zaměstnání, kdekoli, ale může to být i významný podnět pro nový vztah člověka k přírodě, tak bezmezně vykořisťované lidmi dnešní civilizace. Člověk si začne uvědomovat, že je tím více člověkem, čím více dovede ve svých skutcích sám sebe zapírat, umrtvovat své osobní nároky. V oblasti jeho *vůle* se začne rýsovat obraz kříže jako výraz toho, že odumírá jeho egoismus:

Obraz, který jsme tu nakreslili, naznačuje, že duševní život na stezce úcty přestává být neuspořádaným, chaotickým vlněním a že nabývá jisté charakteristické podoby, jistých neměnných, dříve neznámých rysů. Známe tento obraz jako znak planety Merkuru. Merkur, Hermés, byl kdysi uctíván jako dárce lékařského umění, jako posel spojující svět bohů a svět lidí, ale také jako inšpirátor a vůdce na cestě mysterijního poznání. Na začátku vnitřní cesty se člověk stává - aspoň v náznaku - sám obrazem této bytosti, nebo jinými slovy: synem Hermovým. Tady si můžeme připomenout, že na cestě člověka po smrti do duchového světa je právě sféra Merkurova začátkem výstupu ke sluneční sféře a do hvězdného kosmu. I tehdy se člověk setkává nejprve s Merkurem. Tím, že člověk usiluje o oživení sil devoce v sobě, spojuje se vnitřně s touto první duchovou sférou. -

Vážení přátelé, asi se vám také občas stává, že za bílého dne upadnete do snění. Což kdybychom se na okamžik zasnili nad tím, jaké by to bylo, kdyby se všichni členové naší Anthroposofické společnosti čas od času zabývali oním základním cvičením, o kterém jsme uvažovali? Představuji si, jaké by to muselo mít důsledky! Pokaždé, když by se členové někde sešli, musela by při jejich setkání vzniknout duševní atmosféra vzájemné úcty k sobě i úcty k ostatnímu světu, nemluvě o oddané otevřenosti vůči společně přijímaným poznatkům o vyšším světě. Bylo by to duševní ovzduší, jaké je někdy možné prožít, když navštívíte některou waldorfskou školu nebo anthroposofický domov pro postižené děti. Ani by členové už nemuseli usilovat o další kroky na stezce poznání: kdyby kvásek tohoto jednoho cvičení mohl rozvinout svou působnost, vznikla by tu oáza harmonie a útěchy uprostřed všech těch nesčetných stresů naší civilizace, oáza, kam by lidé přicházeli, aby načerpali novou sílu, aby se zhluboka nadechli pravého lidství. Dovedete si představit, jak by to bylo nádherné? Rudolf Steiner nám nepřestává ukazovat cestu k tomu! Vraťme se k naší úvaze. Vstupem na okultní stezku se člověk odhodlává spolupracovat s Merkurem, být - jako on - spojovatelem dvou světů, vyslancem vyššího světa v říši smyslů. Do prosebné číše svých myšlenek se chystá přijmout poznatky úplně jiného druhu, než jakými se zabývá většina lidí. Poznatky z hvězdných dálek, ze světa věčnosti. Ne pro svoje obohacení, nýbrž pro záchranu budoucnosti lidstva. Poznatky přecházející z měsíční číše myšlení do slunečního centra srdce, aby se tu přetavily v lásku, a dále, do hlubiny lidské vůle, aby v ní křísily nezlomnou sílu k práci a oběti.

V básni „Vigílie“ konfrontuje Otokar Březina svět těch, kdo procitli pro vyšší poznání, se světem těch, kdo dosud neprocitli, kteří sice také sestoupili zrozením ze světelných výsostí duchového světa do pozemské říše stínů, ale zatím pátrají jenom po pokladech uložených v hloubce země. Zde na závěr několik obrazů z této básně:

*Jak stráže tvé bdíme
na místech nebezpečnosti;
před námi hranice svaté tvé noci,
za námi království spících ...
Hvězda za hvězdou hasne,
za světem světy,
vteřiny mrtvé
na orloji věků.
A ti, kteří z bratří se probudili,
sedají vedle nás,
ubledlí ještě tajemstvím spánku,
k vigiliím ...*

*Všechna světla,
jež do rukou vtiskli nám odcházející,
vyhasla v našich lampách
a my ještě bdíme.
Jen moře světélkující, plameny modré
nad poklady skrytými v hlubinách země,
chvějí se šachtami noci,
hornické kahany
z výšin světla sestouplých
dělníků - stínů.
A tušení našeho jitra v dálce!
... Slyšte! Paprsků píseň,
... zahřmění zvonů neviditelných
do bdění vysíleného,
zaznívá k našim duším
přes celou hloubku země!*

*... Modlitbě nové nás nauč
v bolestech našich
nad sněním bratří!*

Praha, 18. ledna 1992

Citovaná literatura:

R. Steiner: *Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?* (GA 10), 1. kapitola; česky: *O poznávám vyšších světů*, Baltazar, Praha 1993.